

Geliş Tarihi : 02.11.2023
Kabul Tarihi : 13.02.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1385098>

Pamukcu, G. (2024). Henning Nölke'nin önleyici bağlamları çerçevesinde karşıtsal sözcelerin çok sesli çözümlemesi: Ayrık tümce örnekleri. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 348-358. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1385098>

HENNING NÖLKE'NİN ÖNLEYİCİ BAĞLAMLARI ÇERÇEVESİNDE KARŞITSAL SÖZCELERİN ÇOK SESLİ ÇÖZÜMLEMESİ: AYRIK TÜMCE ÖRNEKLERİ

Güliden PAMUKCU¹

ÖZ

Bir sözcenin çok sesli olarak yorumlanmasına olanak tanıyan bazı metinsel ya da dilsel unsurlar bulunmaktadır. Oswald Ducrot'ya göre olumsuzlama çok önemli birçok seslilik unsurudur ve karşıtsal, betimsel ve üstdilsel olmak üzere üçe ayrılır. Öncelikli olan karşıtsal olumsuzlamadır çünkü olumsuzluğun özü karşıtlıktır. İskandinav dilbilimci Henning Nölke olumsuz sözcelerin yorumlanmasında çok sesliliğe sebep olan bir takım dilsel bağlamlar ortaya atar. Bunları “önleyici bağlamlar” olarak tanımlar. Bu çalışmada dilbilimsel çok seslilik kuramı çerçevesinde sözcelerin çözümlemesinde bağlamın yeri ve önemi gösterilmiş ve Henning Nölke'nin öne sürdüğü dilbilimsel çok sesliliği destekleyen dilsel bağlamlardan ayrık tümce örnekleri metinsel bağlamlarıyla desteklenerek uygulamalı olarak çözümlenmiştir. Olumsuzlama ile birleşen ayrık tümcelerin karşıtsal olduğu ve çok sesliliği destekleyen önleyici bağlamlar arasına girdikleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dilbilimsel çok seslilik, Henning Nölke ve önleyici bağlamlar, Çok seslilikte olumsuzlama, Bağlamsal metin analizi

¹ Araş. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, gpamukcu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1627-8889>

Date Received : 02.11.2023
Date Accepted : 13.02.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1385098>

Pamukcu, G. (2024) Polyphonic interpretation of polemic utterances in the framework of Henning Nølke's blocker contexts: Cleft sentences examples. *HUMANITAS – International Journal of Social Sciences*, 12(23), 348-358. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1385098>

POLYPHONIC INTERPRETATION OF POLEMIC UTTERANCES IN THE FRAMEWORK OF HENNING NØLKE'S BLOCKER CONTEXTS: CLEFT SENTENCES EXAMPLES

Gülden PAMUKCU¹

ABSTRACT

There are some textual or linguistic elements that allow an utterance to be interpreted as polyphonic. According to Oswald Ducrot, negation is a very important element of polyphony, and it is divided into three categories as polemic, descriptive and metalinguistic. The polemic negation takes precedence because the basis of negation is opposition. The Scandinavian linguist Henning Nølke proposes a range of linguistic contexts that cause polyphony in the interpretation of negative utterances. He refers to these as "blocker contexts". In this study, the place and importance of context in the analysis of utterances within the framework of linguistic polyphony theory was shown and examples of cleft sentences, which are among the blocker contexts supporting linguistic polyphony suggested by Henning Nølke, were analysed practically by having been supported by their textual contexts. It is concluded that cleft sentences combined with negation are polemic and are among the blocker contexts supporting polyphony.

Keywords: Linguistic polyphony, Henning Nølke and blocker contexts, Negation in polyphony, Contextual analysis of texts

¹ Res. Assist. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Arts and Sciences, gpamukcu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1627-8889>

Giriş

Çok seslilik kavramı Mikhail Bakhtin'in *Dostoyevski Poetikasının Sorunları* (1963/1970) adlı yapıtında Rus kuramcı tarafından ortaya atılmıştır. Köklerini edebiyattan alan dilbilimsel çok seslilik kuramı ise ilk kez Oswald Ducrot tarafından dilbilimsel bir kavram olarak ele alınmış ve Henning Nölke önderliğinde kurulan İskandinav dilbilimsel çok seslilik kuramı (ScaPoLine olarak kısaltılır) adını verdikleri bir topluluk tarafından geliştirilmiştir.

Dilbilimsel çok seslilik kuramının temelinde yatan düşünce şudur: Bir sözce birden fazla ses ya da bakış açısı içeriyorsa çok seslidir (Ducrot, 1984; Nölke vd., 2004). Sözceler yalnızca bir konuşmacının bakış açısını içermez; her sözce iç içe geçmiş pek çok söylemi bünyesinde barındırmaktadır (Nölke, 1993, s. 219). Ducrot'nun çok seslilik anlayışının temelinde olumsuzlama bulunmaktadır. Ona göre olumsuz sözceler kendinden önce söylenmiş olası olumlu bakış açılarına karşı çıkmak için üretilirler. Bu da sözcede biri olumlu biri olumsuz olmak üzere karşıt iki bakış açısının bulunmasına olanak tanır. Olumsuzlama aracılığıyla ortaya çıkan karşıtlık sözcede çok sesli bir ortam oluşturmaktadır.

Ducrot karşıtsal, betimsel ve üstdilsel olmak üzere üç tür olumsuzlamaya dikkat çekmektedir. Ona göre öncelikli olan karşıtsal olumsuzlamadır çünkü olumsuzluğun özü karşıtlıktır. Bu durumda, her olumsuz sözce aslında öncelikle karşıtsal olarak kabul edilir. Herhangi bir nedenle olumsuz sözceden önce söylenen ya da söylenmiş olduğu varsayılan olumlu bakış açısı çok sesli incelemeden silinirse o halde bu olumsuz sözce betimsel olumsuzlama haline gelir ki bu olumsuzlama türü çok sesli değildir.

Sözcelerın yorumlanmasında bağlam çok önemli bir görev üstlenmektedir. Sözceleme durumunu oluşturan koşullar o sözcenin bağlamını oluşturmakta ve söz konusu sözcenin doğru yorumlanmasında büyük önem taşımaktadır. Metinsel incelemeler yaparken *dar bağlam* (fr. micro-contexte), sözcedeki dilbilimsel öğelerin sözcenin anlamlandırılmasındaki yerini ve görevini belirlerken, *geniş bağlam* (fr. macro-contexte) metnin türü veya işlevi, sözcelemenin uzamsal-zamansal koşulları veya konuşan özneler arasındaki ilişkiler gibi sözceleme durumuna ilişkin dil dışı unsurları bir başka deyişle metinsel çerçeveyi temsil etmektedir. Dilbilimsel çok seslilikte İskandinav akımının kurucusu Henning Nölke (1990, 1992, 1993) olumsuz sözcelerın yorumlanmasında çok sesliliğe sebep olan bir takım dilsel bağlamlar ortaya atar. Bunlara "önleyici bağlamlar" adını verir. Önleyici derken yukarıda bahsedildiği gibi çok sesli çözümleme sırasında ortaya atılan iki karşıt bakış açısından olumlu olanın silinmesi sonucunda betimsel olumsuzlamanın türemesini önleyici bağlamlar kastedilmektedir. Bu durumda bu bağlamların karşıtsal olumsuzlamayı destekledikleri sonucu çıkmaktadır. Anahtar kelime karşıtlıktır. Karşıtlık bildiren herhangi bir dilsel yapı betimsel türemeyi önler ve çok sesliliğe zemin hazırlar (Nölke, 1990, s. 224).

Bu çalışmada İskandinav dilbilimci Henning Nölke'nin öne sürdüğü dilbilimsel çok sesliliği tetikleyen dilsel bağlamlardan ayrık tümcelerin bir önleyici bağlam unsuru olup olmadıkları incelenecektir. Çalışmanın bütüncesini Psikiyatrist Doktor Gülseren Budayıcıoğlu'nun gerçek yaşam öykülerinden romanlaştırdığı *Camdaki Kız*, *Günahın Üç Rengi*, *Kırmızı Pelerin* adlı üç farklı romanı oluşturmaktadır. Psikiyatri terapilerinden üretildikleri için daha çok karşılıklı konuşmaların yer aldığı bu yapıtlar çalışmamız için uygun örnekler barındırmaktadır. Bütünce olarak seçilen söz konusu üç yapıttan çalışmaya farklı bağlamlar sunarak örnekleme çeşitlendirecek olan on iki ayrık tümce örneği serbest seçim yöntemiyle belirlenerek metinsel bağlamları çerçevesinde Oswald Ducrot'nun çok sesli çözümleme yöntemine göre uygulamalı olarak çözümlenecektir.

Çok Sesli Sözcelerin Yorumlanmasında Bağlamın Yeri ve Önemi

Sözceleme eylemini oluşturan koşullar bir sözcenin doğru yorumlanması için büyük önem taşır. Sözceleme durumunu etkileyen bu etmenler o sözcenin bağlamını oluşturmaktadır. “Bağlam derken, sözcenin dil dışı ortamını kastediyoruz” (Kerbrat-Orecchioni, 1990, s. 76). Söylem durumu, sözceleme eyleminin (yazılı veya sözlü) yer aldığı koşullar kümesidir. Bu koşullar sözceleme eyleminin gerçekleştiği hem fiziksel hem de sosyal ortamı tanımlar (Ducrot ve Todorov, 1972, s. 417). Olumsuz bir sözcenin karşıtsal, bir başka deyişle çok sesli olarak belirlenmesi ancak olumsuzlamanın bağlamına bağlı olarak gerçekleşebilir (Muller, 1991, s. 45).

Olumsuz sözceleri çok seslilik kapsamında ele alırken hem çok sesliliğe sebep olan dilsel öğeler hem de sözcenin doğru anlamlandırılmasına yardım eden metinsel bağlam belirleyici bir rol üstlenmektedir. Dar bağlam bir sözcce içinde çok sesliliği destekleyen dilbilimsel öğeleri ele alırken geniş bağlam metinsel çerçevede sözceleme durumuna ilişkin unsurları içeren dil dışı koşulları temsil eder. Ducrot’un karşıtsal, betimsel ve üstdilsel olmak üzere üçe ayırdığı olumsuz sözceler çok sesli olarak yorumlanırken, onları sınıflandırabilmek için bağlama hâkim olmak esastır. Ducrot’un betimsel olumsuzlamaya örnek olarak gösterdiği sözcce üzerinden bağlamın önemi aşağıda gösterilmektedir:

(1) “Gökyüzünde tek bulut yok” (1972, s. 38)

Hiçbir karşıtlık içermeyen bu sözcce bir betimsel olumsuzlama örneği sunmaktadır. Bu sadece havanın güzel olduğunu veya gökyüzünün masmavi olduğunu söylemenin başka bir yolu olarak hava durumunu betimlemek için kullanılan bir sözcce. Gökyüzünde bir bulut olduğunu savunan olumlu bir bakış açısına karşı çıkmak için söylenmiş bir olumsuz sözcce değildir. Bağlam değiştirildiğinde aşağıdaki sonuca varılır:

→ Meteorolojinin bildirdiğinin aksine gökyüzünde tek bulut yok.

Yeni bağlamda “Gökyüzünde tek bulut yok” sözcceci hava raporuna karşı çıkan bir bakış açısına dönüşerek karşıtsal hale gelmektedir. Bu sözccede meteorolojinin havanın kötü/bulutlu olacağına dair bir tahmin yapmış olduğu bakış açısına ulaşılmaktadır. “Aksine” bağlacı bu sözccede karşıtlık ortamı oluşturarak bu sözcenin çok sesliliğinden sorumlu bir dar bağlamsal öğedir. “Bağlamlarından soyutlandığında basit olumsuz tümceler belirsizdir ancak bu, dilin karşıtsal olumsuzlama göstergelerine sahip olmadığı anlamına gelmez” (Perrin, 2009, s. 74). Bu gibi karşıtlık yaratan bağlamsal öğeler bir sözcenin çok sesli olarak yorumlanmasında belirleyici bir rol üstlenirler.

Önleyici Bağlamlar

Nölke (1990, 1992), olumsuz bir sözcenin karşıtsal veya betimsel olarak sınıflandırılmasını destekleyen bir dizi göstergeden bahseder. Bunlar, bir sözcenin karşıtsal bir şekilde okunmasını sağlayan önleyici bağlamlar ve betimsel bir okumaya olanak veren tetikleyici bağlamlardır. Önleyici bağlamlar karşıtsaldır ve dolayısıyla çok seslidir. Tetikleyici bağlamlar ise betimleyici niteliktedir (Nölke, 1990, s. 223). Olumsuz bir sözcenin karşıtsal olması o sözcenin doğrudan çok sesli olduğu anlamına gelir; betimsel olarak sınıflandırılan olumsuz sözceler, konuşmacının dışında bir bakış açısına veya söylemsel bir varlığa karşı çıkmadıkları için çok sesli incelemede bulunan ve olumlu bakış açısını temsil eden BA₁’i (bakış açısı₁) içermezler ve BA₁, çok sesli incelemeden silinir. Ducrot’un betimsel olumsuzlama örneğinin çok sesli çözümlemesi aşağıdaki gibidir:

(1) “Gökyüzünde tek bulut yok” (Ducrot, 1972, s. 38).

BA₁ = Gökyüzünde bir bulut var/Gökyüzü bulutlu.

$BA_2 = BA_1$ yanlıştır. Gökyüzünde tek bulut yok.

Olumsuzluk içeren her sözcenin önce karşıtsal olduğunu varsayan Ducrot (1984) ve Nölke'ye göre (1993) yukarıdaki sözcenin çok sesli incelemesinde BA_1 'de ifade edilen olumlu sözceye BA_2 'de karşı çıkılmadığından bu incelemeden BA_1 silinir ve BA_2 artık sadece konuşmacısının bakış açısını yansıtan tek sesli ve betimsel bir sözcce olarak kalır. Bu sözccede olumsuzluğa başvurulma sebebi kendisinden önce söylenmiş olan ya da olabilecek olası bir olumlu bakış açısına karşı çıkmak değil konuşmacının hava durumunu betimlemek istemesidir. "Gökyüzünde tek bulut yok" demek "Gökyüzü masmavi" ya da "Hava güneşli" demenin olumsuzlama aracılığıyla ifade edilmiş şeklidir. Yukarıdaki örnek sözccede karşıt bir bakış açısının varlığından söz edemediğimiz için sözcenin çok sesli incelemesinde BA_1 silinir ve bu durum betimsel olumsuzlamanın türemesine olanak tanır. Nölke (1990, 1992) bu türemenin gerçekleşmesini önleyen birtakım unsurlardan bahseder ve bunlara önleyici bağlamlar adını verir. Bu bağlamlar, olumsuz sözceleri çok seslilik kapsamında yorumlarken betimsel türemenin gerçekleşmesini önleyerek çok sesli olarak değerlendirdiğimiz karşıtsal olumsuzlamanın ortaya çıkmasını desteklemektedir.

Ayrık Tümce Örnekleri

"Ayrık tümce, ortaç (ya da ortaç benzeri) bir yan tümcecik ve Türkçe'de -İmEk, -Dır gibi açık ya da boş koşaç (copula) içeren bir ana tümceden oluşan bileşik bir tümcedir. Ana tümce ve ortaç tümceciği tek bir tümce ile ifade edilebilecek basit bir mantıksal önerme belirtir" (Turan, 2002, s. 59). Örnek:

(2) "Parlayan küpeler değil, gözlerin" (Budayıcıoğlu, 2022, s. 26).

Yukarıdaki örnekte de olduğu gibi ayrık tümcelerde iki tümcecik genellikle virgülle bağlanır. Bu örnekte verilmek istenen mesaj tek bir tümce ile şöyledir: *gözlerin parlıyor*. (1)'de odak noktası, vurgulanmak istenen gözlerdir. Diğer dillerde ayrık tümcenin tümce içindeki belli bir öge ya da öğeleri vurgulamak, ön plana çıkarmak gibi işlevleri üstlendiği belirtilmektedir (Turan, 2002). Tümcedeki belli bir öğeyi odaklamak amacıyla kullanılan ayrık tümceler olumsuzlamayla birleştiğinde ise, çok sesli incelemede bulunan BA_1 'in reddi başka bir deyişle olumlu bakış açısına karşı çıkma durumu meydana gelir. "Ayrık tümce, sözccede bir öğeyi vurgulamak için kullanılan mükemmel bir araçtır. Bu yapının anlamı karşı olma fikrini içermektedir ve bunun bir $ÖB^1$ olması beklenir" (Nölke, 1990, s. 225). Ayrık tümcede ortaç yan tümcesi dilbilgisel özne ya da yüklem işlevi görebilir (Turan, 2002, s. 60). Ayrık tümceler diğer dillerde çokça çalışılmış bir konu olmasına rağmen Türkçe'de araştırmacıların dikkatini çekmediğinden bu alanda az çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma ayrık tümceleri merkeze alan bir araştırma olmamakla birlikte bu tümcelerin olumsuzlama ile birleştiğinde çok seslilik açısından nasıl bir etkileşime girdiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Örnekler:

(3) "Aslında kirlenen siz değilsiniz, onlardır" (Budayıcıoğlu, 2022, s. 8).

Yukarıdaki sözccede olumsuzluğun karşı çıkmak amacıyla kullanıldığı dolayısıyla bu sözcenin karşıtsal bir olumsuzlama örneği sunduğu görülmektedir. Örnek (3)'ün çok sesli çözümlemesi aşağıdaki gibidir:

$BA_1 \rightarrow$ Kirlenen sizlersiniz.

$BA_2 \rightarrow BA_1$ yanlıştır. Aslında kirlenen siz değilsiniz, onlardır.

Bu çözümlemede olumsuz sözcenin karşı çıktığı BA_1 'de belirtilen "kirlenen sizsiniz" olumlu bakış açısıdır. Ducrot'nun çok seslilik anlayışına göre bu olumlu bakış açısı bir bildirendir. Bildirenler sözccede bakış açılarının taşıyıcısı konumundadırlar. Bir sözcce içindeki

¹ Önleyici bağlam (Contexte bloqueur)

farklı bakış açılarını temsil ederler (Ducrot, 1984). Bir sözcüde birden fazla bildiren ya da konuşmacının varlığı bulunuyorsa o sözcü çok seslidir. Bu sözcüde vurgulanmak istenen şey kirlenenin onlar olduğudur. Konuşmacı bu vurguyu yaparken “kirlenen siz değilsiniz” diyerek BA₁’de gösterilen olumlu bakış açısını açık bir şekilde reddeder. Bu sözcüde biri savunulan biri de reddedilen iki bakış açısının varlığından söz etmek mümkündür. Bu da bu sözcüye çok sesli kılmaktadır. Başka örnek:

(4) “Yanlış olan dünya değildi, bendim” (Budayıcıoğlu, 2019, s. 132).

Bu sözcüde vurgulanmak istenen konuşmacının kendisini yanlış bulduğudur. Yanlış olanın dünya olduğu bakış açısına karşı çıkararak kendisinin yanlış olduğu bakış açısına vurgu yapar. Ayrık tümceler sözcüde tam da bu görevi yerine getirmektedir. Çok sesli çözümlemesi aşağıdaki gibidir:

BA₁ → Yanlış olan dünyaydı.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. Yanlış olan dünya değildi, bendim.

Ertesi gün öğleye doğru uyandım. Otelin ikinci katındaydı odam. Başım ağrıyor, hafifçe midem bulanıyordu. Ağzımda kötü bir tat vardı, yüreğimde ise bir taş oturuyordu sanki. Biraz hava almak için balkona çıktım. Bana inat hava pırl pırlıdı. Etrafta rengârenk çiçekler insanın gözünü alıyordu. Gördüğüm bu manzara canımı daha çok sıktı. Çünkü bu güzelliklerden zevk alamıyordum ben. Bu dünya bana göre değildi. Bunu zaten baştan beri biliyordum ama önceki gece sanki hayat bunu bir kere de yüzüme karşı haykırmıştı. Yanlış olan dünya değildi, bendim (Budayıcıoğlu, 2016, s. 132).

Metinsel bağlamı incelediğimizde konuşmacının ruhsal olarak kötü bir ruh hali içinde olduğunu gözlemliyoruz. Dış dünyaya ait yaptığı “hava pırl pırl”, “etrafta rengârenk çiçekler” gibi betimlemeleri yanlış olanın dünya olmadığı bakış açısını destekler niteliktedir. “Bu dünya bana göre değildi” ifadesi ise yanlış olanın kendisi olduğunu göstermektedir. Hem sözcü hem de metin temelinde yapılan çok sesli inceleme bize sözcü (4)’ün konuşmacının hem reddettiği hem de savunduğu bakış açılarını bir arada içerdiğini dolayısıyla çok sesli olduğunu göstermektedir.

(5) “İçinizden geleni değil, yapmanız gerekeni yapın, kurallara uyun” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 123).

BA₁ → İçinizden geleni yapın.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. İçinizden geleni değil, yapmanız gerekeni yapın, kurallara uyun.

Çok sesli çözümlemesini yukarıda gördüğümüz bu sözcüde diğer örneklerden farklı olarak emir kipinin kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Emir tümceleri anlamsal olarak bir buyruk içerir. Bu gibi tümceler muhatabı ya da konuşmacının kendisini harekete geçmeye teşvik eder. Emir içeren bir sözcüde, konuşmacı bir manipülatör gibidir. Konuşmacı, emir kipindeki söz edimleri aracılığıyla muhatabına yapmak istediği ya da istemediği şeyi dayatır (Cristea & Stoean, 2004). Ducrot (1984) olumsuz emir tümceleri için şöyle der: “olumsuz emir tümcesi muhataptan yapmayı planladığı ya da yapmaya başladığı bir eylemi yapmamasını ister” (s. 222). Ona göre, böyle bir sözcüde en az iki bildiren vardır. Örnek olarak Z, N’ye “Beni bırakma” dediğinde bu “Beni bırakacaksın” ya da “Beni bırakıyorsun” olumlu bildirimsel ifadelerine karşılık gelerek N’nin ya öngörülen bir olasılıkla başlayacak ya da halihazırda başlamış olan terk edişini temsil eder (Ducrot, 1984, s. 222). Bu bilgilere göre sözcü (5)’in “içinizden geleni yapıyorsunuz/yapacaksınız” şeklinde bir olumlu bildirim olması beklenmektedir. BA₁’i temsil edecek olan bu bildirim metinsel bağlamda arayalım:

Çok kızdığı birine bir yandan da merhamet ediyor, onu koruyor olmaktan hem utandı hem de yine kızdı galiba. Kızınca hep aynı şeyi yapıyor. Koltukta dikleşip ceketini iki yanından tutuyor

ve arkaya doğru bir iki kere atıyor. Duygularına sansür koymayı öğrenememiş henüz oysa uygarlık bizden bunu bekliyor. “İçinizden geleni değil, yapmanız gerekeni yapın, kurallara uyun” diyor (Budayıcıoğlu, 2022, s. 122-123).

Metinsel bağlamda bahsi geçen kişinin içinden geldiği gibi davrandığına dair bazı göstergeler bulunmaktadır. “Kızınca hep aynı şeyi yapıyor. Koltukta dikleşip ceketini iki yanından tutuyor ve arkaya doğru bir iki kere atıyor” ifadeleri anlatılan kişinin davranışlarından yola çıkarak duygularını saklayamadığını göstermektedir. Dahası “duygularına sansür koymayı öğrenememiş henüz” söylemi bahsi geçen kişinin hala içinden geldiği gibi davrandığı bakış açısını desteklemektedir. Oysa metinsel bağlamda da belirtildiği gibi medeniyetin bizden istediği içimizden geldiği gibi davranmamamız olduğundan bu iki durum arasında gelişen karşıtlık bu sözcenin çok sesliliğinin temelini oluşturmaktadır. “İçinizden geleni değil, yapmanız gerekeni yapın” demek “içinizden geleni yapmayın” anlamına gelmektedir. Bu da açıkça BA₁'de belirtilen “içinizden geleni yapın” olumlu bakış açısına karşı çıkmaktır. Karşıtsallık söz konusu olduğunda çok seslilik kaçınılmazdır.

(6) “Sakın gitmeyişini Şahin'e bağlamayın çünkü onu o evde tutan asla Şahin değildi” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 213).

Bu sözcede karşı çıkılan bakış açısı “o” diye bahsedilen kişiyi bahsi geçen evde tutanın Şahin olduğu bakış açısıdır. Aşağıda çok sesli çözümlemesi verilen bu sözcede BA₁ reddedilmektedir:

BA₁ → (...) onu o evde tutan Şahindi.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. (...) onu o evde tutan asla Şahin değildi.

Metinsel bağlamda aşağıdaki ayrıntılar göze çarpmaktadır. Roman kahramanlarından Cevdet Bey'in eşi Mualla'ya oğlu Şahin için katlandığını belirten birtakım göstergeler bulunmaktadır. BA₁'de temsil edilen onu o evde tutanın Şahin olduğu fikri somut olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zamanında çok yanlış yapmış, Mualla'ya, hep Şahin yüzünden katlandığına inandırmıştı kendini. Katlanmıştı da ne olmuştu, Şahin bunların kıymetini bilmiş miydi, bilmemişti. Olan ona olmuş, hayatı kaymıştı. Şimdi Şahin de büyümüş, o evde kalmasını gerektirecek bir neden de kalmamıştı ama bu sefer, “Artık yaşlandım” diyordu (Budayıcıoğlu, 2022, s. 213).

“(...) Mualla'ya, hep Şahin yüzünden katlandığına inandırmıştı kendini”, “Şimdi Şahin de büyümüş, o evde kalmasını gerektirecek bir neden de kalmamıştı” ifadeleri onu o evde tutanın Şahin olduğu görüşünü desteklemektedir. Sözce (6) ise bu bakış açısına karşı çıkar. Olumsuzluk karşı çıkmak amacıyla kullanılmış karşıt iki bakış açısı bir sözcede kesişerek çok seslilik ortamı oluşturmuşlardır.

(7) “Yanıldığı bir şey vardı, ona bu cezaları veren hayat değil kendisi, kendi bilinçdışıydı” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 213).

Bu sözcede ona bu cezaları verenin hayat olduğu görüşü reddedilerek bunun kendisi, kendi bilinçdışı olduğu vurgulanmak istenmektedir.

BA₁ → (...) ona bu cezaları veren hayatı.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. (...) ona bu cezaları veren hayat değil kendisi, kendi bilinçdışıydı.

Metinsel bağlamda BA₁'de belirtilen bakış açısının “(...) ilk gençlik yıllarında yediği haltların cezasını hayat ona böyle ödetiyordu” ifadesiyle desteklendiğini görmekteyiz: “Biraz da alın yazısıydı bunlar, demek yazan böyle yazmıştı, ilk gençlik yıllarında yediği haltların cezasını hayat ona böyle ödetiyordu. Yanıldığı bir şey vardı, ona bu cezaları veren hayat değil kendisi, kendi bilinçdışıydı” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 213).

Bu sözcüde dikkat çeken bir başka ayrıntı ise “yanıldığı bir şey vardı (...)” ifadesidir. TDK Sözlüğüne göre yanılmak “tanımayarak, niteliğini iyi anlamayarak aldanmak”² anlamına gelmekte ve gerçekte olduğunu sandığımız şeyin düşündüğümüz gibi olmamasını ifade etmektedir. Sözcü (7) bahsi geçen kişinin ona bu cezaları verenin hayat olduğu konusunda yanıldığını söyleyerek başlamaktadır. Yanılmak eylemi bu sözcenin çok sesli olarak değerlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Böylece BA₁’de karşımıza çıkan ona bu cezaları verenin hayat olduğu bakış açısının varlığı sözcü (7)’de sezdirilerek bu sözcenin çok sesli olarak yorumlanmasını sağlamaktadır.

(8) “Büyük bir suç işlemişsin gibi düşünüyorsun. Ortada bir suç var ama onu işleyen sen değilsin, bundan zarar görensın” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 299).

BA₁ → Bu suçu işleyen sensin.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. Ortada bir suç var ama onu işleyen sen değilsin, bundan zarar görensın.

Yukarıda çok sesli çözümlemesini gördüğümüz örnek (8)’de, bahsedilen suçu işleyen kişinin konuşmacının “sen” olarak bahsettiği muhatap olduğunu gösteren bakış açısı reddedilmektedir. Konuşmacının “büyük bir suç işlemişsin gibi düşünüyorsun” sözcüsü muhatabın bu suçun kendisine ait olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Konuşmacı ise “(...) bu suçu işleyen sen değilsin” diyerek muhatabın bu bakış açısına karşı çıkmaktadır. Görüldüğü üzere bu sözcü hem muhatabın hem de konuşmacının bakış açılarını içerdiğinden çok seslidir.

(9) “Yani kaybeden kadın değil, erkekti” (Budayıcıoğlu, 2019, s. 99).

BA₁ → Kaybeden kadındı.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. Yani kaybeden kadın değil, erkekti.

Bu sözcüde kaybedenin kadın olduğu fikri reddedilmektedir. Metinsel bağlam da bunu destekler: “Kenan Bey bana gelmeden önce kadınlarla çok haşır neşir olmuştu ama bana geldiğinde o kadınları değil, kadınlar onu terk etmiş ve kral işte o zaman kaybetmişti. Yani kaybeden kadın değil, erkekti” (Budayıcıoğlu, 2019, s. 99).

Metinsel bağlamda kral olarak bahsedilen Kenan Bey’in kaybeden olduğu “kral işte o zaman kaybetmişti” ifadesiyle doğrulanmaktadır. “(...) o kadınları değil, kadınlar onu terk etmiş” ifadesi ise kadınların kaybedenler oldukları bakış açısını reddederek BA₁’de belirtilen görüşe karşı çıkmaktadır. Karşıtlık çok sesliliğin kaynağını oluşturmaktadır.

(10) “Hayatımı kaybeden sadece o değil ki” (Budayıcıoğlu, 2019, s. 171).

(11) “Bunu söyleyen sadece ben değilim, pek çok şair ve yazar da genellikle böyle tanımlıyor bu şehri” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 397).

(12) “Giden sadece Ali değildi ki, giderken onun hayallerini, ümitlerini de alıp gitmişti” (Budayıcıoğlu, 2022, s. 400).

Yukarıdaki ayırık tümce örneklerinde kısıtlama ifade eden “sadece” ilgecinin olumsuzlama ile birleşerek kısıtlayıcı anlamından uzaklaştığı görülmektedir. Olumlu tümcelerde bu ilgeçle birlikte sözcenin anlamı kısıtlanırken, olumsuz sözcelerde genişlemektedir. Bu ilgecin olumlu ve olumsuz sözcelerdeki etkisini gözlemlemek için aşağıda sözcü (10)’u hem olumlu hem de olumsuz biçimde ele alalım:

→ Hayatımı kaybeden sadece oydu. (Kısıtlama)

→ Hayatımı kaybeden sadece o değildi. (Genişleme)

² Bknz. <https://sozluk.gov.tr/>

“Hayatını kaybeden sadece oydu” sözcesinde “sadece” ilgeci sözcedeki anlamı kısıtlayarak hayatını kaybedenleri bir kişiyle sınırlamaktadır. Olumsuzlamayla birleştiğinde ise bu kısıtlama reddedilerek sözcenin anlamındaki kısıtlama ortadan kalkar ve bir genişleme ortaya çıkar. “Hayatını kaybeden sadece o değil” demek hem hayatını kaybedenin sadece o olduğu bakış açısına karşı çıkar hem de hayatını kaybeden başkalarının da olduğunu ima eder. Metinsel bağlamı incelediğimizde hayatını kaybeden başka birinin varlığını doğrulamaktayız: “Demek Nalan’ın annesi de bu kurbanlardan biriymiş ve bu yüzden hayatını kaybetmiş. Hayatını kaybeden sadece o değil ki...” (Budayıcıoğlu, 2019, s. 171). Metinsel bağlamda roman kahramanlarından Nalan’ın annesinin de hayatını kaybetmiş olduğu belirtilmektedir. Çok sesli çözümlemede BA₁ böylece reddedilerek çok seslilik ortamı oluşmaktadır:

BA₁ → Hayatını kaybeden sadece odur.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. Hayatını kaybeden sadece o değil ki...

(11) “Bunu söyleyen **sadece** ben değilim, pek çok şair ve yazar da genellikle böyle tanımlıyor bu şehri” sözcesinde de konuşmacı hem bunu söyleyenin sadece kendisi olduğu görüşünü reddeder hem de “pek çok şair ve yazar da genellikle böyle tanımlıyor bu şehri” diyerek bunu söyleyen başkalarının da olduğunu ifade eder.

BA₁ → Bunu söyleyen **sadece** benim.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. Bunu söyleyen **sadece** ben değilim, pek çok şair ve yazar da genellikle böyle tanımlıyor bu şehri.

(12) “Giden **sadece** Ali değildi ki, giderken onun hayallerini, ümitlerini de alıp gitmişti” sözcesinde gidenin sadece Ali olduğu fikri reddedildiği gibi söz konusu kahramanın hayallerinin ve ümitlerinin de gittiği belirtilerek sözcenin anlamı genişletilmiştir.

BA₁ → Giden Ali’ydi.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. Giden sadece Ali değildi ki, giderken onun hayallerini, ümitlerini de alıp gitmişti.

(13) “Sadece yapmam gerekenleri değil, Sedat’a kendimi sevdirebilmek için aklıma ne gelirse yapıyor, ona çok yakın davranıyor, ufak tefek sürprizlerle karşısına çıkıyor, onu güldürmeye çalışıyordum” (Budayıcıoğlu, 2019, s. 72).

Bu sözcede roman kahramanı Nalan, eşi Sedat hakkında konuşurken evliliklerinde sadece yapması gerekenleri yaptığı görüşünü reddederek ona kendisini sevdirebilmek için yapması gerekenler dışında başka davranışlar da sergilediğini belirtmektedir. Ayrıca metinsel bağlamda bulunan “Her seferinde bana kızmak için bir bahane bulurdu. Oysa ben ona iyi bir eş olabilmek için elimden ne geliyorsa yapıyordum” (Budayıcıoğlu, 2019, s. 72) sözceleri de Nalan’ın yapması gerekenleri yaptığının göstergesidir. Çok sesli incelemesi aşağıdaki gibidir:

BA₁ → Yapmam gerekenleri yapıyorum.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. Sadece yapmam gerekenleri değil, Sedat’a kendimi sevdirebilmek için aklıma ne gelirse yapıyor, ona çok yakın davranıyor, ufak tefek sürprizlerle karşısına çıkıyor, onu güldürmeye çalışıyordum.

(14) “Sadece iki taraf değil, bundan memnun olmayan bir üçüncü taraf daha var” (Budayıcıoğlu, 2016, s. 120).

Bu sözcenin metinsel bağlamı incelendiğinde şu ifadeler karşımıza çıkmaktadır: “Zor bir durum. Üstelik daha nişanlıyken oluyor bunlar. İki ateş arasında kalmışsın. İşin kötüsü, iki taraf da senin erkekliğinden şikâyetçi” (Budayıcıoğlu, 2016, s. 120). Metinsel bağlamdaki “iki taraf

da senin erkekliğinden Şikâyetçi” ifadesi bize çok sesli özmlemedeki BA₁’i vermektedir. Sözce (14)’te ise bu bakış açısı konuşmacı tarafından reddedilir:

BA₁ → Bundan memnun olmayan iki taraf var.

BA₂ → BA₁ yanlıştır. Sadece iki taraf değil, bundan memnun olmayan bir üçüncü taraf daha var.

Tıpkı diğer örneklerdeki gibi olumsuzlamayla birleşen kısıtlayıcı edatın reddiyle birlikte sözcenin anlamı geniŐlemiŐtir.

Sonuç

Dilbilimsel çok seslilikte sözcelerin yorumlanmasında bağlamın yerini ve önemini göstermeyi amaçlayan bu çalışmada gerçekleŐtirilen çözümlemeler sonucunda sözcedeki bir unsura vurgu yapmak için kullanılan ayrık tümcenin olumsuzlama ile birleştiğinde karşıtsal olduğu ve dolayısıyla çok sesliliği tetikleyen bir önleyici bağlam olarak değerlendirilmesinin uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca özmlenen örnekler arasında çok sesliliği tetikleyen bir diğer unsur olarak emir kipi karşımıza çıkmıŐ ve bu örnek hem ayrık tümce hem de emir kipi bağlamı çerçevesinde çok sesli olarak çözümlenmiştir. Bazı örneklerde olumlu sözcelerde kısıtlayıcı bir anlam içeren “sadece” ilgecinin olumsuzlama ile birleştiğinde geniŐleyici bir anlam kazandığı gözlemlenmiŐ ve bu ilgeci içeren örnekler bu kapsamda bir diğer çok seslilik unsuru olarak deđerlendirilmiŐtir. rnek sözcelerin çok sesli çözümlemeleri sırasında ortaya çıkan sonuçlar metinsel bağlamlarıyla desteklenerek anlam düzeyinde dođrulanmıŐ ve böylece hem dar hem de geniş bağlamdan yararlanılarak daha güvenilir sonuçlar elde edilmiŐtir.

Nice sözceler kurulmak için bağlamını beklemektedir. Henning Nölke tarafından ortaya atılan ve çok sesliliği tetiklediği iddia edilen önleyici bağlamlar konusunda bugüne kadar yapılan uygulamaların oldukça az sayıda olması bu alanda keŐfedilebilecek yeni çok seslilik unsurlarının önünde bir engel teŐkil etmektedir. Bütünce olarak ele alınan her bir örnek sözce kendi dar bağlamını oluşturarak alan yazına katkıda bulunmaktadır. Nölke’nin sebep-sonuç tümceleri, zıtlık bağlaçları, koŐul tümceleri gibi çok sesliliği tetiklediğini söylediği diğer önleyici bağlamların da yeni uygulamalarla farklı boyutlar kazanabileceği, yeni çok seslilik unsurları barındırabileceği ve bu alanda çalıŐmalar yürütmek isteyen araŐtırmacılar için yol gösterici olacağı kanaatine varılmıştır.

Kaynakça

- Bakhtine, M. (1970). *Problèmes de la poésie de Dostoïevski*. Editions L'Âge d'homme.
- Budayıcıoğlu, G. (2016). *Günahın Üç Rengi*. Remzi Kitabevi.
- Budayıcıoğlu, G. (2019). *Camdaki Kız*. Doğan Yayınevi.
- Budayıcıoğlu, G. (2022). *Kırmızı Pelerin*. Doğan Yayınevi.
- Cristea, T., & Stoean, C. Ş. (2004). *Modalités d'enonciation*. Editura ASE.
- Ducrot O., & Todorov T. (1972). *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Seuil.
- Ducrot, O. (1972). *Dire et ne pas dire*. Hermann.
- Ducrot, O. (1984). *Le dire et le dit*. Minuit.
- Kerbrat-Orecchioni C. (1990). *Les interactions verbales, tome I, Approche interactionnelle et structure des conversations*. Colin.
- Muller, C. (1991). *La négation en français : syntaxe, sémantique et éléments de comparaison avec les autres langues romanes*. Droz.
- Nölke, H. (1990). Formes et emplois des énoncés négatifs : polyphonie et syntaxe de 'ne... pas'. *Revue Rolane*, 25(2), 215-232.
- Nölke, H. (1992). Ne... pas : négation descriptive ou polémique ? Contraintes formelles sur son interprétation. *Langue française*, (94), 48-67. <https://doi.org/10.3406/lfr.1992.5802>
- Nölke, H. (1993). *Le regard du locuteur. Pour une linguistique des traces énonciatives*. Kimé.
- Nölke, H., Fløttum, K., & Norén, C. (2004). *Scapoline. La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*. Kimé.
- Perrin, L. (2009). La voix et le point de vue comme formes polyphoniques externes. *Langue française*, 164(4), 61-79. <https://doi.org/10.3917/lf.164.0061>
- Turan, Ü. D. (2002, Mayıs 23-24). *Ayrık Tümce* [Sözlü bildiri]. XVI. Dilbilim Kurultayı, Türkiye.